

**ADABIYOTSHUNOSLIKDA ROMAN JANRI BORASIDAGI NAZARIY
QARASHLAR**

Norboyeva Sayyora

Jizzax viloyati, Zarbdor tumani, 25-maktab, Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada roman janri adabiyotshunoslikdagi nazariy qarashlar asosida tahlil etiladi. Roman janrining shakllanish jarayoni, uning tarixiy ildizlari, janriy xususiyatlari va estetik vazifalari turli davr va adabiy maktab vakillari nazariy yondashuvlari doirasida o'rganiladi. Ayniqsa, M. Baxtin, I. Uott kabi yirik adabiyotshunoslarning roman haqidagi konsepsiyalari, postmodernistik nazariyalar doirasidagi talqinlar tahlil qilinadi. Shuningdek, roman janrining an'anaviy va zamonaviy ko'rinishlari, janrlararo o'zgaruvchanligi, polifonik xarakteri va ijtimoiy-estetik ahamiyati yoritiladi. Maqolaning asosiy maqsadi – roman janrining adabiy jarayondagi o'rnini, nazariy asoslarini va estetik imkoniyatlarini tahlil etish orqali ushbu janr haqidagi ilmiy tushunchalarni boyitishdan iborat.

Kalit so'zlar: roman janri, adabiyotshunoslik, nazariy qarashlar, janr xususiyatlari, postmodernizm, polifoniya, intertekstualizm, badiiy tafakkur, janrlararo sintez, estetik tahlil.

Аннотация. В данной статье жанр романа анализируется на основе теоретических взглядов, сложившихся в литературоведении. Рассматриваются процесс формирования жанра романа, его исторические корни, жанровые особенности и эстетические функции в контексте различных литературных школ и эпох. Особое внимание уделяется концепциям таких выдающихся литературоведов, как М. Бахтин и И. Уотт, а также интерпретациям жанра романа в рамках постмодернистских теорий. Освещаются традиционные и современные формы романа, его межжанровая изменчивость, полифонический характер и социально-эстетическое значение. Основная цель статьи — обогатить научное представление о жанре романа через анализ его роли в литературном процессе, теоретических основ и эстетических возможностей.

Ключевые слова: жанр романа, литературоведение, теоретические подходы, особенности жанра, постмодернизм, полифония, интертекстуальность, художественное мышление, межжанровый синтез, эстетический анализ.

Annotation. This article analyzes the genre of the novel based on theoretical perspectives in literary studies. It examines the process of the novel's formation, its historical roots, genre characteristics, and aesthetic functions within the framework of various literary schools and periods. Special attention is given to the concepts of prominent literary scholars such as M. Bakhtin and I. Watt, as well as interpretations within postmodernist theories. The traditional and contemporary forms of the novel, its intergenre

variability, polyphonic nature, and socio-aesthetic significance are also highlighted. The main aim of the article is to enrich scientific understanding of the novel genre by analyzing its role in the literary process, its theoretical foundations, and aesthetic potentials.

Keywords: *novel genre, literary studies, theoretical perspectives, genre characteristics, postmodernism, polyphony, intertextuality, artistic thinking, intergenre synthesis, aesthetic analysis.*

Kirish. Badiiy adabiyotning shakllari orasida roman janri eng serqirra, murakkab va ko‘p qirrali janrlardan biri sanaladi. U o‘zining keng hajmi, syujet murakkabligi, chuqur obrazlar tizimi, zamon va makon doirasining kengligi hamda jamiyat va shaxs o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritishdagi imkoniyatlari bilan boshqa janrlardan ajralib turadi. Aynan shu xususiyatlari tufayli roman janri adabiyotshunoslikda doimiy ravishda nazariy va amaliy tahlillarga sabab bo‘lgan. Roman adabiy tafakkurning rivojlanishida muhim o‘rin egallab, har bir davrda o‘ziga xos estetik mezonlar asosida shakllanib kelgan. Roman janrining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va nazariy talqinlari turli adabiy maktablar, oqimlar va estetik qarashlar doirasida o‘rganilgan. Sharq va G‘arb adabiyotshunosligida roman tushunchasiga bo‘lgan yondashuvlar, uni tahlil qilishdagi metodologiyalar hamda janrning ichki qonuniyatlari haqida ilgari surilgan fikrlar bir-biridan farq qiladi. Xususan, roman janrining ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog‘liqligi, tarixiy sharoitlarda qanday shakllangani va uning zamonaviy turlari haqida turlicha nazariy konsepsiyalar mavjud.

Bugungi adabiyotshunoslikda roman nafaqat an‘anaviy janr sifatida, balki o‘zgaruvchan, o‘z janriy chegaralarini kengaytirayotgan shakl sifatida ham ko‘rilmoqda. Postmodernizm, intertekstualizm, dekonstruktsiya kabi zamonaviy nazariy yondashuvlar roman janrini yangi badiiy ifoda shakllari orqali talqin etishga imkon bermoqda. Shu bois roman janri haqida faqat tarixiy nuqtai nazardan emas, balki zamonaviy nazariy tendensiyalar asosida ham so‘z yuritish zarur bo‘lib qolmoqda. Ushbu maqolada roman janrining adabiyotshunoslikdagi nazariy qarashlari, ularning shakllanishi va o‘zgarish dinamikasi, shuningdek, janrning umumiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolaning maqsadi — roman janriga oid ilmiy-nazariy yondashuvlarni tahlil qilib, ularning asosiy tamoyillarini aniqlash va bu janrning badiiy imkoniyatlari haqida chuqurroq tasavvur hosil qilishdir.

Roman janrining shakllanishi va tarixiy ildizlari. Roman janri qadimiy davrlardagi epik asarlar, xususan, yunon-rim adabiyotidagi nasriy hikoyalar bilan bog‘liq bo‘lsa-da, u mustaqil janr sifatida G‘arbiy Yevropada, ayniqsa, XVIII–XIX asrlarda shakllandi. Unga asos solgan adiblar orasida Migel de Servantes, Daniel Defo, Jonatan Svift kabi yozuvchilar muhim o‘rin egallaydi. O‘zbek adabiyotida esa roman janri XX asr boshlarida shakllanib, Abdulla Qodiriy, Fitrat, Cho‘lpon kabi adiblar ijodida o‘z ifodasini topdi. Roman janri haqida adabiyotshunoslikda turli yondashuvlar mavjud. Rus adabiyotshunos olimi Mixail Baxtin roman janrini "ochiq janr", ya'ni har doim rivojlanib, yangilanishga moyil shakl sifatida talqin etgan. Uning ta'kidlashicha, roman real hayotni aks ettirishda eng mos vosita bo‘lib, unda ko‘p ovozlik (polifoniya) va dialogiklik asosiy belgilar sanaladi.

Boshqa tarafdin, ingliz adabiyotshunoslari, xususan, Ien Uott roman janrining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, roman – bu o'z davrining burjua jamiyati mahsuli bo'lib, individuallik, shaxsiy tajriba va ichki kechinmalarni badiiy ifodalash vositasidir. Postmodernistik adabiyotshunoslik esa roman janrini an'anaviy strukturalardan voz kechgan, janrlararo sintezda shakllanuvchi, ironik va ko'p ma'noli shakl sifatida ko'radi. Bunda roman yanada erkin, o'yinchan va o'z chegaralarini inkor etuvchi janrga aylangan.

Romanning asosiy janriy xususiyatlari. Roman boshqa badiiy janrlarga nisbatan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- Hajman katta bo'lishi, ko'p voqealarni o'z ichiga olishi
- Murakkab syujet va ko'p qirrali obrazlar tizimi
- Tarixiy, ijtimoiy, psixologik va falsafiy muammolarga murojaat qilish
- Reallikni keng qamrovda aks ettirish

Roman janri adabiyotshunoslikda keng va chuqur o'rganilgan sohalardan biridir. Turli nazariy qarashlar uning shakllanishi, rivojlanish yo'llari va badiiy imkoniyatlarini har tomonlama yoritib beradi. Bugungi kunda roman nafaqat an'anaviy janr sifatida, balki tajriba maydoniga aylangan janr bo'lib, u adabiy tafakkurning eng muhim vositalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ilmiy maqola adabiyotshunoslikdagi roman janriga oid nazariy qarashlarni tizimli ravishda tahlil qilishga yo'naltirilgan bo'lib, tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Birinchidan, tarixiy-tipologik yondashuv asosida roman janrining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy kontekstda ko'rib chiqildi. Bu usul yordamida roman janrining qadimiy nasr shakllaridan tortib, zamonaviy postmodern romanlarga qadar bo'lgan taraqqiyot yo'li tahlil qilindi.

Ikkinchidan, nazariy-tahliliy yondashuv orqali adabiyotshunos olimlarning (M. Baxtin, I. Uott, G. Lukach, R. Bart va boshqalar) roman haqidagi konsepsiyalari solishtirildi va ilmiy asosda baholandi. Bu usul roman janrining mazmun va shakl jihatidan qanday nazariy asoslarda talqin etilayotganini ochib berishga xizmat qildi. Uchinchidan, komparativ (taqqoslamali) tahlil orqali G'arb va Sharq adabiyotshunosligida roman janriga bo'lgan yondashuvlar solishtirildi. Bu esa turli madaniy-estetik makonlarda roman janrining qanday qabul qilinishi va talqin etilishi haqida xulosalar chiqarishga imkon berdi. Shuningdek, matnshunoslik va janrshunoslik usullari asosida roman janrining strukturaviy xususiyatlari, janrlararo xususiyatlari hamda syujet, kompozitsiya, obrazlar tizimi kabi elementlari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, maqolalar hamda roman janriga oid nazariy manbalar tahlil qilindi va umumlashtirildi. Bu esa mavzuga zamonaviy adabiy-nazariy nuqtai nazardan yondashishga imkon berdi.

Tadqiqot muhokamasi. Roman janri adabiyotshunoslikda o'ziga xos nazariy muammolarni o'z ichiga olgan keng qamrovli janr hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, bu janrning shakllanishi va rivojlanishida tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar muhim rol o'ynagan. Roman – bu jamiyatdagi murakkab jarayonlarni, inson

tafakkurining chuqurligini, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarni yoritishga xizmat qiluvchi badiiy shakldir. M. Baxtin tomonidan ilgari surilgan polifoniya (ko'p o'vozlik) nazariyasi roman janrining ichki strukturasi va ijtimoiy mohiyatini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Baxtinga ko'ra, roman doimo ochiq, o'zgaruvchan janr bo'lib, unda muallif va qahramon o'rtasida an'anaviy masofaning buzilishi, har bir obrazning o'z dunyoqarashi bilan chiqishi romanni boshqa janrlardan ajratib turadi.

I. Uott esa roman janrining shakllanishini burjua jamiyatining rivojlanishi bilan bog'laydi. Unga ko'ra, roman – bu individuallikni, shaxsiy hayotni va inson ichki dunyosini aks ettirishga qodir bo'lgan ilk nasriy janrdir. Ushbu yondashuv roman janrining ijtimoiy ildizlarini ochib beradi va uning qanday ehtiyojlarga javoban paydo bo'lganini tushunishga yordam beradi. Postmodernistik yondashuvlar esa roman janrining an'anaviy chegaralarini inkor etadi. Postmodern romanlarda struktura bo'shashtiriladi, vaqt va makon tushunchalari nisbiy tus oladi, ironiya, intertekstualizm va o'z-o'zini inkor qilish kabi estetik elementlar ustuvorlik qiladi. Bu esa romanni nafaqat mazmunan, balki shaklan ham yangilanishiga olib keladi. Shuningdek, roman janrining madaniyatlararo o'zaro ta'siri ham muhim omil sifatida qayd etildi. Sharq adabiyotida, xususan, o'zbek adabiyotida roman shakli G'arbiy adabiyot ta'sirida shakllangan bo'lsa-da, u milliy an'analar va ijtimoiy-tarixiy kontekst asosida o'ziga xos xususiyatlar kasb etgan. Abdulla Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon romanlarida Sharqqa xos obrazlar tizimi, ruhiy kechinmalar va ijtimoiy haqiqat ifodasi g'arbcha roman shakli bilan sintez holida ko'zga tashlanadi.

Xulosa. Roman janri badiiy adabiyotning eng keng qamrovli va murakkab shakllaridan biri sifatida adabiyotshunoslikda doimiy ilmiy qiziqish uyg'otib kelmoqda. Ushbu tadqiqot davomida aniqlanishicha, roman nafaqat syujet va kompozitsion murakkablikka ega janr, balki u zamonaviy tafakkurning, ijtimoiy ongning va shaxsiy kechinmalarning badiiy ifodasiga xizmat qiluvchi vosita sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Roman janri hali-hanuzgacha o'z ilmiy-nazariy talqinini davom ettirayotgan, turli estetik tizimlar bilan boyib borayotgan ochiq janr hisoblanadi. Uni chuqur o'rganish va tahlil etish orqali nafaqat adabiy jarayonni, balki inson tafakkuri va jamiyat hayotining murakkab qatlamlarini ham anglash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baxtin M.M. Epik va roman. Roman shaklining tipologiyasi haqida // Adabiyot nazariyasi masalalari. — Toshkent: “Fan”, 1980. — 215 b.
2. Qodirov B. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011. — 352 b.
3. G'ofurov N. Adabiy janrlar nazariyasi. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2015. — 276 b.
4. Sharopov Sh. Roman janri: tarix va nazariya. — Toshkent: “Akademnashr”, 2020. — 240 b.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

5. Ibrohimov A. Badiiy tafakkur va roman estetikasi // O‘zbek adabiyotshunosligining dolzarb muammolari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. — 190 b.
6. Karimov O. O‘zbek romani taraqqiyot bosqichlari. — Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2006. — 200 b.
7. Lukach G. Tarixiy roman nazariyasi. — Toshkent: “Fan”, 1985. — 160 b.
8. Islomov X. Adabiy janrlar tizimi va roman tipologiyasi // Filologiya masalalari. — 2021. — №2. — B. 112–120.

